

den farklıysa bu iki önerme arasında karşı olma söz konusudur. Bu nitelikteki iki önerme birbirine ya karşıttır ya alt karşıttır ya çelişiktir ya da altıktır. Döndürme şeklindeki ilişki ise bir önermenin niteliğini bozmadan yüklemine konu, konusunu yüklem yapmakla olur (bk. AKİS).

Önerme çeşitlerinden bir diğeri modal önermelerdir. Yüklemli önermelerin tanımının nicelik ve nitelik bakımından taşıdığı özelliklere dayanılarak yapılmasına karşılık modal önermelerin tanımı önermenin tamamına ait özelliklerin değerlendirilmesiyle elde edilir. İslâm mantıkçılarının "cihet" terimiyle ifade ettikleri modalite, İbn Sînâ'ya göre bir önermede konu ile yüklem arasındaki ilişki türünü gösteren bir terimdir (a.g.e., s. 212). Bu terime önermenin modalitesi denilmektedir. Meselâ, "Ahmet çok çalışıyor" önermesi, "Ahmet çalışıyor"dan daha güçlü bir yargıyı dile getirmektedir. Bu husus yüklemi nitelleyen "çok" terimiyle ifade edilmiştir. "Zorunlu olarak güneş aydınlatıcıdır" modal önermesinin de iki yargı içerdiği görülmektedir. Biri, "Güneş aydınlatıcıdır", diğeri "zorunludur". Burada "zorunludur" kaydı, "Güneş aydınlatıcıdır" yargısına katılmış bir diğer yargıdır. Şu halde bu önermede güneşin aydınlatıcı niteliğinin ötesinde aynı zamanda bu olayın niçin zorunlu olduğu ilâve gözlemler bilinir. Bu durum Aristo mantığının ontolojiye açık olduğunu göstermektedir. Aristo modalite terimini kullanmamakla birlikte zorunlu ve mümkün önermelerden başka bir de basit önermeden söz eder (*Organon*, III, 140). Aristo'dan sonra gelen İskender Afrodisî ve Ammonios gibi mantıkçılar yüklem niceliği konusu üzerinde daha çok durmuşlardır. Fârâbî ise modal önermeleri zorunlu, mümkün ve mutlak diye üç grupta değerlendirir. Filozofun mutlak dediği önerme zorunlu ile mümkün arasında mutavassit bir durum arzeden yüklemli önermedir (*el-Mantık*, I, 157-159). Bir bakıma bu, Aristo'nun görüşünü yansıtır mahiyette olup her iki filozofun anlayışına göre de modal önerme olarak zorunlu ve mümkün diye iki önerme türü kalmaktadır. Buna karşılık İbn Sînâ konuyu bütün yönleriyle inceleyerek bu tür önermelerdeki ilişkiyi zorunlu, mümkün ve imkânsız diye üçe ayırdıktan sonra mümküni de imkân-ı âm ve imkân-ı hâs şeklinde iki kısımda değerlendirir (Bolay, s. 89-92). Nihayet bu iki İslâm filozofu zorunlu (vâcibü'l-vücûd) ve mümkün (mümkünü'l-vücûd) kavramlarından hareketle metafizik sistemlerini kurmuş, ayrıca bu kavramları Allah'ın varlığını ispat

sadedinde ilk defa onlar kullanmış ve bu yöntem müteahhirin kelâmcılarınca benimsenerek yaygın hale gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aristo, *Organon III: Birinci Analitikler* (trc. Hamdi Râgıp Atademir), Ankara 1974, III, 1, 140; Fârâbî, *el-Mantık 'inde'l-Fârâbî* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1985, I, 157-159; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' el-Mantık (I)*, s. 37-44, 212; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-'ilm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Endelüs), s. 88-90; Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1974, s. 47-48; a.mlf., "Klasik Mantıkta Modalite", *AÜİFD*, XV/69 (1967), s. 69-85; Naci Bolay, *İbni Sina Mantığında Önermeler*, İstanbul 1994, s. 89-92; Şafak Ural, *Temel Mantık*, İstanbul 1995, s. 49-50.

MAHMUT KAYA

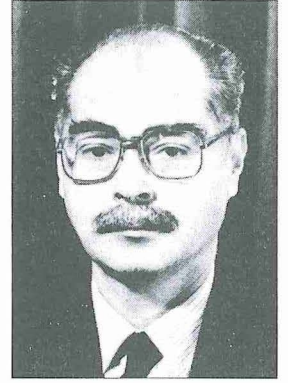
ÖNGE, Mehmet Yılmaz

(1935-1992)

Mimar ve sanat tarihçisi.

1 Ocak 1935 tarihinde İstanbul Bakırköy'de doğdu. Babası doktor Ahmet Kemal Bey, annesi Ayşe Necdet Hanım'dır. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da Mimar Kemal İlkokulu ve Atatürk Lisesi'nde tamamladı. 1959'da İstanbul Teknik Üniversitesi'ni yüksek mühendis olarak bitirdi. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Âbide ve Yapı İşleri Dairesi, Âbideler Şubesi'nde restoratör mimar ve uzman olarak çalıştı. Mimar Ali Saim Ülgen'le beraber birçok tarihî âbidenin restorasyonunu gerçekleştirdi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde doktora başladıktan sonra 1971'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Kürsüsü'ne asistan oldu. *Anadolu Osmanlı ve Selçuklu Camilerinde Sebil ve Şadırvanlar* isimli teziyle doktor (1972), *Anadolu'da XII.-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları* adlı çalışmasıyla doçent (1978) oldu. 1979'da Konya Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'ne geçti. 1985'te aynı üniversitenin Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölüm başkanlığına getirildi. İki yıl sonra profesör oldu. Bu arada kazı ve restorasyon çalışmaları da yapan Önge 28 Mart 1992'de bir kalp krizi sonucu öldü ve İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Yılmaz Önge, araştırmalarını Türk mimarisi ve özellikle su yapıları üzerinde yoğunlaştırmakla birlikte Türk sanatının diğer alanlarına da vâkıftı. Türk sanatı, Türkoloji, Türk tarihi ve Türk folkloruyla ilgili ilmi toplantılarda sunduğu çok sayıda bildiriyle dikkat çekmiştir. Selçuk Üniversitesi'nde Selçuklu Araştırmaları Mer-

Mehmet
Yılmaz Önge

kezi başkanlığı yanında Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu başkanlığı, Milletlerarası Anıtlar ve Sitler Koruma Kurulu gibi kurulların üyeliğini yapmıştır. Yılmaz Önge'nin ayrıca Amasya Beyazıt Külliyesi, Erzurum Rüstem Paşa Bedesteni (proje ve onarım), Ulucami (onarım), Karaman-Ermenek Tolmedrese (proje ve onarım), Konya Meram Hamamı, Alâeddin Camii, Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Karapınar Sultan Selim Külliyesi (kazı ve restorasyon projesi), Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Sivas Gökmedrese gibi çok sayıda tarihî anıtın korunup onarılmasında emeği geçmiştir.

Eserleri. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (İbrâhim Ateş ve Sadi Bayram ile birlikte; Ankara 1978); *Anadolu'da XII.-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları* (Ankara 1995); *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları* (Ankara 1997); "Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı" (VD, VII [Ankara 1968], s. 134-144); "Karamanoğlu Alaaddin Bey Kümbedi'nin Restorasyonu" (*Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 1 [Ankara 1974], s. 21-46); "Konya-Akşehir-Seyyid Mahmud Hayrani Türbesinin Restorasyonu" (*Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 2 [Ankara 1975], s. 77-122); "Bursa'da Irgandı Köprüsü'nün Orijinal Mimarisi" (VD, XIII [1981], s. 425-448); "Konya ve Çevresindeki Mukarnaslı Şadırvanlar" (VD, XIX [1985], s. 95-109); "Mevlana Dergâhi Şadırvanı" (2. Milli Mevlana Kongresi Tebliğler, Konya 1987, s. 61-71); "Alaaddin Keykubat Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri" (*Selçuk Dergisi*, sy. 3 [Alaaddin Keykubat Özel Sayısı, Konya 1988], s. 49-69); "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar" (*Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 403-428). Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi'nce Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı adıyla bir

kitap çıkarılmış (Konya 1993), ayrıca bir seminer düzenlenmiştir (*X. Vakıf Haftası Kitabı-Yılmaz Önge Restorasyon Semineri 7-10 Aralık 1992*, Ankara 1993).

BİBLİYOGRAFYA :

Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997, Semavi Eyice'nin önsözü, s. IX-XVIII; Haşım Karpuz, "Prof. Dr. Yılmaz Önge (1935-1992)", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1992*, Ankara 1992, s. 146-148; a.mlf., "Prof. Dr. Yılmaz Önge (1935-1992)", *TK*, sy. 350 (1992), s. 49-53; Güler Bilecen, "Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin Biyografisi", *X. Vakıf Haftası Kitabı: 7-10 Aralık 1992*, Ankara 1993, s. 301-304; Sadi Bayram, "Yılmaz Önge Bibliyografyası", a.e., s. 305-310; Semavi Eyice, "Prof. Dr. Yılmaz Önge (1935-1992)", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 1-12; Tuncer Baykara, "Yılmaz Önge (1935-1992)", *TİD*, sy. 10 (1995), s. 389.

HAŞIM KARPUZ

ÖNSÖZ

(bk. DÎBÂCE; MUKADDİME).

ÖPME

Öpme fiili (Ar. takbîl) İslâm kaynaklarında hem âdâb hem fikhî hükümler bağlamında ele alınmış, ardında yatan merhamet, şefkat, hürmet, dostluk, sevgi, cinsellik vb. niyetlere göre farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Selâmlaşmak, dost ve yakınları duyulan sevgiyi ifade etmek amacıyla -aralarında evlenme engeli bulunmayan erkek ve kadınlar dışındaki kişilerin toplumun örf ve âdetlerindeki şekle uyarak birbirini öpmelerinde sakınca görülmemiş, hatta bazı durumlarda teşvik edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in çocuklarını ve torunlarını öptüğü, bunu garip karşılayan bir kimseye, "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" dediği (Buhârî, "Edeb", 18; Tirmizî, "Menâkıb", 60), yolculuktan gelen Zeyd b. Hârîse'yi kucaklayıp öptüğü (Tirmizî, "İstîzân", 32) bilinmektedir. Resûl-i Ekrem'in, süt kardeşi Osman b. Maz'un'u vefat ettikten sonra göz yaşları içinde öptüğü (*Müsned*, VI, 55; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 7; Tirmizî, "Cenâ'iz", 14), Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah'ı vefatından sonra öpüp ağladığı (Buhârî, "Meğâzî", 83; Nesâî, "Cenâ'iz", 11) dikkate alınarak ölünün öpülmesi de câiz görülmüştür.

Âlimlerin çoğunluğuna göre anne ve babanın ya da dindarlığına, ilmine, yaşına hürmeten başka kimselerin elinin öpülmesi câizdir. Hürmet kastıyla Hz. Peygamber'in elinin ve başının öpüldüğü rivayeti (İbn Mâce, "Edeb", 16; Ebû Dâvûd, "Edeb",

144, 147-149; Tirmizî, "İstîzân", 33) bu görüşü desteklemektedir. Ancak Mâlikî mezhebinde el öpme mekruh sayılmış, hatta bazı fakihler bunu "küçük secde" olarak adlandırmıştır. Mâlikî fakihlerinin bir kısmı İmam Mâlik'in konuyla ilgili hadisleri zayıf gördüğünü söylerken diğer bir kısmı onun bu görüşünün eli öpülen kişinin kibirlenmesi, el öpen kişinin dünyevî bir çıkar beklentisi içinde olması gibi gerekçelerle sınırlı olduğunu, anne babanın veya sâlih bir insanın elinin öpülmesine karşı çıkmadığını belirtmiştir. Aslında bu ayırım diğer mezheplere mensup âlimler tarafından da yapılmış, niyetin hükmü belirleyici olduğu, ayrıca bu hususta örf ve âdetlere dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle yöneticilerin önünde yer öpme secdeye veya putperestlerin ibadetlerine benzediğinden tahrîmen mekruh yahut haram olarak nitelenmiş, bunu yapan da buna rıza gösteren de günahkâr sayılmıştır.

Hac veya umre yapan bir kimsenin tavaf esnasında Hacerülesved'i selâmlayıp öpmesi sünnettir. Bunun Allah'tan başkasına kulluk etmeme sözü verme ve bu ahdini tazeleme anlamı taşıdığı belirtilmiştir. Hz. Ömer Hacerülesved'i öpmüş ve putperestlikten yeni kurtulmuş olan toplumuna bir uyarı niteliğindeki şu sözleri söylemiştir: "Biliyorum ki sen fayda veya zarar vermeyen bir taşsın. Eğer Resûlullah'ın öptüğünü görmeseydim seni öpmezdim" (Buhârî, "Hac", 50; Müslim, "Hac", 248, 251). İzdihâm vb. bir sebeple Hacerülesved'i öpmeye imkân bulamayan kimse eliyle veya elindeki bir nesneyle dokunup elini öper; bunu da yapamazsa uzaktan eliyle selâmlayıp elini öper. Kâbe'nin güney yönünü gösteren köşesi Rûknü'yemânî'ye tavaf esnasında elle dokunup selâmlamak da sünnettir; bazı fakihler elle dokunduktan sonra ellerin öpülmesini mendup görmüştür.

Mushafın öpülmesini Mâlikîler mekruh sayarken fakihlerin çoğunluğu câiz görmüş, bazı âlimler taşıdığı kutsallık yönünden bunu Hacerülesved'in öpülmesine kıyas etmiştir. Konuyla ilgili nas bulunmadığından ekmeğin öpülmesi Hanbelî mezhebinde bid'at sayılmış, bazı Şâfiî âlimlerince nime-te saygı niyetiyle yapıldığı takdirde güzel bir davranış olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiş, Hanefî fakihleri de bu görüşün kendi prensiplerine aykırı olmadığını belirtmiştir.

İbadetlerin gerektirdiği, dünyevî arzular-dan uzaklaşma ve tamamen Allah'a yönelme haline ters düştüğü için cinsellik içeren öpme fiili -ayrıntılarda tartışma bulunmakla birlikte- bazı ibadetlerin bozul-

masına yol açar. Şâfiîler'e göre erkeğin eşini öpmesi abdesti bozar, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise abdest ancak şehvetle öpme halinde bozulur. Orucun bozulmasına yol açma ihtimali varsa oruçlu kimsenin eşini öpmesinin mekruh olduğunda ittifak edilmiş, hatta Mâlikîler bu durumda öpmenin haram olduğuna hükmetmiştir. Yine itikâfta bulunan kimsenin eşini şehvetle öpmesinin câiz olmadığı hususunda âlimler görüş birliği içindedir; ancak itikâfın bozulup bozulmayacağı tartışmalıdır. Hac ve umre ibadetlerini yerine getiren kimsenin de öpme gibi cinsellik içeren bütün fiillerden uzak durması gerekir. Buna göre ihramlı kimse eşini şehvetle öperse ceza kurbanı kesmelidir, şehvetsiz olması halinde ise ceza gerekmez.

Aile hukukuna ilişkin bazı meselelerde de öpmenin fikhî sonuçları doğurduğu görülmektedir. Kocanın, ric'î talâkla boşadığı eşini evliliğe dönme niyetiyle öpmesi Mâlikîler'e göre, evliliğe dönme niyeti olsun olmasın şehvetle öpmesi Hanefîler'e göre evliliğe dönüş hükmündedir. Kocanın dört ay veya daha fazla bir süre karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmesi (İlâ) durumunda ise bu yeminin bozulması için eşini öpmek yeterli değildir. Diğer üç mezhebin aksine Hanefî mezhebine göre şehvetle öpmek hürmet-i musâhere doğuran sebeplerden olup bir erkeğin veya bir kadının karşı cinsten birini şehvetle öpmesi durumunda onun usulü ve fûrûu ile evlenmesi haram olur (bk. SİHRİYET).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 2-3, 17; II, 241, 269; IV, 239; VI, 34, 55, 319; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* (nşr. Kemâl Yüsuf el-Hût), Beyrut 1405/1985, s. 328; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 159-160; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 181-182, 260-261; III, 173, 178; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), I, 192-195; III, 379; VII, 283, 324, 348; Şemseddin İbn Müfîh, *el-Âdâbü's-şer'iyye* (nşr. Şuayb el-Arnaût - Ömer el-Kayyâm), Beyrut 1416/1996, II, 246-256, 272; İbn Hacer, *Fet-hu'l-bârî* (Hatîb), XI, 55; Bedreddin el-Aynî, *el-Bînâye*, Beyrut 1400/1980, IX, 326-327; Buhûti, *Keşşâfû'l-künâ*, I, 137-138; V, 16, 181; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ şerhi Minhâci't-tâlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fıkr), II, 106; III, 213; IV, 18; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fıkr), I, 120-121, 544; II, 251, 417; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), II, 498; III, 38, 72; VI, 380, 383, 384; Sâlih el-Ezherî, *Cevâhirü'l-iklîl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 20, 147, 157, 289, 362, 371; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ağvezi*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), VII, 437; Ali Mahfûz, *el-İbdâ' fi meğârri'l-ibtidâ'*, Kahire 1375/1952, s. 191-192; Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, Beyrut 1403/1983, s. 224-226; Ali el-Ahmedî, *et-Teberrük: Teberrükü's-şahâbe ve'l-tâbi'in bi-âşârî'n-nebî ve's-sâlihîn*, Beyrut 1403/1983, s. 344-405; "Takbîl", *Mv.F*, XIII, 128-129.

SALİM ÖGÜT